

I.I. Савіцкая

СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА

ЛЕКСІКАЛОГІЯ. ФРАЗЕАЛОГІЯ

ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС

Для студэнтаў
спецыяльнасці 1 - 210501 – “Беларуская філалогія”

Мінск
2012

ЗМЕСТ

Тлумачальная запіска	3
Праграма курса "Сучасная беларуская мова": Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія	6
Праграма да экзамена па курсу "Сучасная беларуская мова: Лексікалогія. Лексікаграфія. Фразеалогія" (спецыяльнасць "Беларуская філалогія")	9
Тэматыка лекцый	12
Тэматыка практычных заняткаў	22
Тэматыка калёквіума	44
Тэматыка прамежкавага заліка	45
Тэматыка КСРС	46
Літаратура	48
Слоўнікі і даведнікі	50

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Курс сучаснай беларускай мовы, які чытаецца на філалагічных факультэтах універсітэтаў, з'яўляецца важным звяном у сістэме агульнай філалагічнай адукацыі студэнтаў, спрыяе вырашэнню задачы гісторыка-культурнага асваення нацыянальнай спадчыны беларускага народа шляхам вывучэння яго мовы, выступае адной з умоў фарміравання прафесійнай лінгвістычнай кампетэнцыі будучых настаўнікаў-філолагаў агульнаадукацыйных школ, каледжаў, ліцэяў, гімназій, а таксама работнікаў асветы, культуры, друку, навукова-даследчых устаноў.

Курс арыентуе выкладчыка на вытлумачэнне з'яў беларускай мовы ў іх структурна-семантычным і функцыянальна-камунікатыўным аспектах, на выяўленне адметных спецыфічных заканамернасцей, якія праяўляюцца на розных узроўнях беларускай мовы, на ўсебаковае вывучэнне беларускай мовы як жывой і рухомай з'явы, дапамагае зразумець яе дынаміку і асноўныя тэндэнцыі развіцця. Метадалагічная база гэтага курса мае на мэце правільную і навукова абгрунтаваную прэзентацыю звестак тэарэтычнага характару, скарэктраваную з улікам ідыятычнага нацыянальнага кампанента беларускай мовы, характару і форм яе сувязей з іншымі мовамі, найперш роднаснымі славянскімі.

На лекцыйных і практычных занятках студэнты набываюць, засвойваюць і паглыбляюць веды па фанетыцы, фаналогіі, арфаэпіі, графіцы, марфеміцы, словаўтварэнні, марфалогіі і сінтаксісе сучаснай беларускай мовы ў такой ступені, каб усведамляць яе як грамадскую з'яву і пэўную семіятычную сістэму і дасканалы валодаць яе сродкамі.

Вывучэнне курса сучаснай беларускай мовы павінна адбывацца ў цеснай сувязі з іншымі лінгвістычнымі дысцыплінамі: гістарычнай граматыкай, дыялекталогіяй, гісторыяй літаратурнай мовы, уведзінамі ў мовазнаўства, агульным мовазнаўствам.

Выкарыстоўваючы прынцып пераемнасці і ўзаемасувязі лінгвістычных дысцыплін, выкладчык павінен адбіраць такія факты і з'явы, якія ўсталяваліся ў навуцы аб мове, лічацца стрыжнёвымі для разумення іншых пытанняў і з'яўляюцца важнымі для пашырэння агульнага моўнага дыяпазону студэнтаў. Метады выкладання матэрыялу могуць быць розныя: яны, як правіла, залежаць ад складанасці тэмы і ступені падрыхтаванасці студэнтаў. Пэўную ўвагу неабходна звяртаць на тыя пытанні, якія адносяцца да дыскусійных або ўносяць новае ў асвятленне асобных фактаў мовы, каб у студэнтаў не стваралася ўражанне, быццам у мовазнаўстве ўсе праблемы вырашаны.

Значная колькасць гадзін адводзіцца вучэбным планам на практычныя заняткі. Яны праводзяцца па тэмах, якія вызначаюцца выкладчыкам і зацвярджаюцца на кафедры. Іх мэта – замацаваць і паглыбіць тэарэтычныя веды. Методыка правядзення практычных заняткаў розная: індывідуальнае, фронтальнае, паслядоўна-лінейнае або выбарачнае апытванне; выкананне практыкаванняў на дошцы; работа па гатовых табліцах і схемах; выкананне тэставых заданняў і тэстаў на камп’ютэрах, праслухоўванне і аналіз разнастайных лінгвістычных запісаў і г.д. Правільна арганізаваная сістэма практычных заняткаў спрыяе выпрацоўцы ў студэнтаў самастойных навуковых поглядаў на моўныя з’явы і працэсы, дапамагае ім грунтоўна авалодаць нормамі літаратурнай мовы, паскарае набывццё навыкаў самастойнага аналізу моўных з’яў і фактаў.

Важнае значэнне ў працэсе засваення і замацавання ведаў і навыкаў мае лінгвістычны аналіз слоў, словазлучэнняў і сказаў. Для таго, каб лінгвістычны аналіз стаў сапраўдным эфектыўным навучальным сродкам, выкладчык павінен зыходзіць з адзіных навукова-метадычных прынцыпаў, сістэмнасці і строгай паслядоўнасці тлумачэння моўных з’яў. У залежнасці ад задач, якія ставяцца ў кожным канкрэтным выпадку, лінгвістычны аналіз можа быць вусным ці пісьмовым, частковым ці поўным.

Усе віды лінгвістычнага аналізу (фанетычны, графічны, арфаграфічны, лексічны, этымалагічны, марфемны, словаўтваральны, марфалагічны, сінтаксічны і лінгвістычны аналіз тэксту) праводзяцца пры вывучэнні адпаведнага раздзела курса.

Змест і задачы курса скіраваны на тое, каб сфарміраваць у студэнтаў правільныя навуковыя погляды на ўсю складаную сістэму сучаснай беларускай мовы, дапамагчы ім авалодаць яе літаратурнымі нормамі, набывць устойлівыя навыкі самастойнага аналізу лінгвістычных фактаў і з’яў, удасканаліць сістэму звязнага маўлення, пастаянна павышаць арфаграфічную і пунктуацыйную пісьменнасць.

У выніку вывучэння курса сучаснай беларускай мовы студэнты павінны ведаць:

- тыпалагічную і генетычную характарыстыку беларускай мовы;
- функцыянальныя стылі сучаснай беларускай мовы;
- літаратурныя нормы сучаснай беларускай мовы;
- асноўныя тэрміны, паняцці і катэгорыі сучаснай беларускай мовы;
- умовы і формы моўнай камунікацыі.

Павінны ўмець:

- валодаць вуснай і пісьмовай разнавіднасцямі сучаснай беларускай літаратурнай мовы;

- карыстацца асноўнымі моўнымі паняццямі і тэрмінамі ў іх сістэмна-структурных сувязях;
- валодаць маўленчай дзейнасцю ў сістэме стылёва-функцыянальных асаблівасцей беларускай літаратурнай мовы;
- карыстацца асноўнымі метадамі лінгвістычнага аналізу;
- валодаць метадыкай рэферыравання тэксту і яго перакладу на беларускую мову.

Спіс рэкамендаванай літаратуры, які змешчаны ў канцы праграмы, уключае найбольш важныя працы як па ўсім вучэбным курсе, так і па асобных раздзелах. Аднак пры вывучэнні той або іншай тэмы выкладчык павінен рэгулярна знаёміць студэнтаў з лінгвістычнымі навінкамі, з навукова-тэарэтычнай і метадычнай літаратурай (манаграфіямі, зборнікамі навуковых прац, артыкуламі). Гэта патрабуе ад студэнтаў сістэматычна сачыць за новай літаратурай, папаўняць уласную бібліятэку неабходнымі падручнікамі, дапаможнікамі і манаграфіямі.

ПРАГРАМА КУРСА "СУЧАСНАЯ БЕЛАРУСКАЯ МОВА": ЛЕКСІКАЛОГІЯ. ЛЕКСІКАГРАФІЯ. ФРАЗЕАЛОГІЯ

ЛЕКСІКАЛОГІЯ

Слоўнікавы склад (лексіка) у сістэме мовы. Спецыфіка лексічных адзінак: узнáўляльнасць, непранікальнасць, цэльнааформленасць. Слова як знак. Значэнне слова і паняцце. Слова як адзінка мовы. Функцыі слова.

Лексікалогія як раздзел мовазнаўства. Прадмет і задачы лексікалогіі. Метады даследавання лексікі. Сувязь лексікалогіі з лексікаграфіяй, фанетыкай, словаўтварэннем, марфалогіяй і сінтаксісам. Семасіялогія, этымалогія, дыялекталогія, анамасіялогія, стылістыка як розныя аспекты вывучэння слова.

Суадносіны формы і зместу ў слове. Унутраная форма слова. Імёны агульныя і ўласныя. Анамастыка як спецыялізаваны раздзел лексікалогіі.

Гісторыя фарміравання лексічнага складу беларускай мовы.

Лексічнае і граматычнае значэнні слова. Тыпы лексічных значэнняў (прамыя – пераносныя, канкрэтныя – абстрактныя, агульныя – тэрміналагічныя, эмацыянальныя – неэмацыянальныя, матываваныя – нематываваныя, невытворныя – вытворныя, свабодныя – звязаныя).

Лексічная неадназначнасць (полісемія і аманімія).

Мнагазначнасць (полісемія). Прамыя (асноўныя) і пераносныя (вытворныя) значэнні. Мнагазначнасць і кантэкст.

Тыпы пераносу значэнняў (метафара, метанімія, сінекдаха). Звужэнне і пашырэнне значэнняў.

Аманімія. Лексічныя амонімы, іх віды. Крыніцы аманіміі. Крытэрыі размежавання аманіміі і мнагазначнасці.

Паранімія. Стылістычная роля паранімаў.

Парадыгматычныя адносіны ў лексіцы. Лексіка-семантычная парадыгма. Лексіка-семантычныя групы. Тэматычныя групы. Функцыянальна-семантычныя палі; найважнейшыя адносіны паміж іх членамі: сінанімія, гіпанімія, антанімія і канверсія.

Лексічныя сінонімы. Крытэрыі сінанімічнасці. Віды сінонімаў (абсалютныя, семантычныя, стылістычныя, семантыка-стылістычныя, кантэкстуальныя).

Сінанімічны рад. Дамінанта сінанімічнага рада. Крыніцы сінаніміі.

Лексічныя антонімы. Структурныя і семантычныя тыпы антонімаў, іх спалучальныя адрозненні.

Лексічныя канверсівы, іх структурныя і семантычныя тыпы. Адрозненне канверсіваў ад сінонімаў і антонімаў. З’ява энантысеміі.

Гіпера-гіпанімія. Гіпонімы і гіперонімы.

Храналагічная і сацыялінгвістычная характарыстыка беларускай лексікі. Паняцце моўнага ядра і моўнай перыферыі.

Прычыны і спецыфіка дынамікі лексіка-семантычнай сістэмы беларускай мовы. Актыўныя семантычныя працэсы ў лексіцы беларускай мовы 80-90-хх гг. XX ст. – пач. XXI ст.

Актыўная і пасіўная лексіка. Храналагічная характарыстыка лексікі. Устарэлыя словы: архаізмы і гістарызмы; іх разнавіднасці. Неалагізмы і іх разнавіднасці.

Дыферэнцыяцыя лексічнага фонду беларускай мовы паводле паходжання (уласнабеларуская і запазычаная лексіка). Класіфікацыя запазычанняў паводле паходжання і тэматычных груп.

Калькаванне. Тыпы калек.

Засваенне запазычанняў і яго віды.

Экзатызмы і варварызмы. Інтэрнацыянальная лексіка.

Сацыяльная дыферэнцыяцыя беларускай лексікі.

Лексіка агульнаўжывальная, спецыяльная (прафесіяналізмы, тэрміны). Навукова-тэхнічная і прафесійная тэрміналогія. Спецыфічныя ўласцівасці тэрмінаў. Актыўнае ўзаемадзеянне агульнаўжывальнай лексікі і тэрміналогіі ў сучаснай беларускай мове.

Тэрытарыяльная дыферэнцыяцыя беларускай лексікі. Дыялектызмы, іх тыпы.

Сацыяльная дыферэнцыяцыя беларускай лексікі. Жаргонная лексіка ў літаратурнай мове. Жарганізмы і прастамоўе.

Стылістычная дыферэнцыяцыя лексікі беларускай мовы. Лексіка міжстылёвая (нейтральная) і стылістычна афарбаваная. Стылістычныя разрады слоў. Слова ў яго адносінах да маўлення.

Адлюстраванне ў лексіцы універсальных і нацыянальных кампанентаў культуры. Беларуская безэквівалентная і фонавая лексіка. Нацыянальная спецыфіка ўнутранай формы беларускага слова. Агульначалавечы культурны кампанент і нацыянальна-культурная спецыфіка ў семантыцы беларускага слова.

ФРАЗЕАЛОГІЯ

Фразеалогія як намінатыўны і экспрэсіўны сродак мовы. Фразеалагізм і слова. Беларуская фразеалогія, яе прадмет і задачы. Пытанне аб аб’ёме фразеалогіі (разуменне фразеалогіі ў шырокім і вузкім сэнсе) і тыпах яе адзінак.

Паняцце фразеалагічнага зварота (спецыфіка і характэрныя прыметы). Устойлівасць і варыянтнасць фразеалагізмаў.

Суадносіны фразеалагізмаў з часцінамі мовы. Субстантыўныя, дзеяслоўныя, ад’ектыўныя, прыслоўныя, выклічнікавыя фразеалагізмы.

Структурныя тыпы фразеалагічных зваротаў (фразеалагізмы са структурай сказа, фразеалагізмы са структурай словазлучэння).

Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў паводле семантычнай злітнасці (фразеалагічныя зрашчэнні, адзінствы, спалучэнні, выразы).

Крыніцы беларускай фразеалогіі. Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў паводле паходжання (уласнабеларускія, запазычаныя, калькі). Фразеалагічныя звароты, запазычаныя са славянскіх моў.

Стылістычная класіфікацыя фразеалагізмаў (міжстылёвыя, кніжныя, размоўныя, функцыянальна незамацаваныя).

Парадыгматычныя адносіны ў фразеалогіі. Сінанімія, антанімія, аманімія і мнагазначнасць фразеалагізмаў у беларускай мове.

Лексічныя замены. Эўфемізмы і дысфемізмы. Перыфразы.

Прыказкі. Прымаўкі. Крылатыя словы. Афарызмы.

ПРАГРАМА ДА ЭКЗАМЕНА
па курсу "Сучасная беларуская мова:
Лексікалогія. Фразеалогія"

(спецыяльнасць "Беларуская філалогія")

1. Прадмет і задачы лексікалогіі. Метады даследавання лексікі.
2. Агульная і прыватная лексікалогія. Апісальная і гістарычная лексікалогія. Супастаўляльная, практычная, тэарэтычная лексікалогія.
3. Слова як адзінка мовы. Лексема і словаформа. Функцыі слова. Аспекты аналізу слова (лексацэнтрычны і тэкстацэнтрычны).
4. Лексікалогія і семантыка. Семасіялогія. Анамасіялогія. Іншыя раздзелы лексікалогіі: фразеалогія, этымалогія, анамастыка і інш.
5. Уласныя і агульныя імёны. Анамастыка як раздзел мовазнаўства. Онімы, іх разнавіднасці.
6. Лексічнае значэнне. Паняцце і значэнне. Унутраная форма слова.
7. Лексічнае і граматычнае значэнні. Тыпы лексічных значэнняў. Прамое і пераноснае значэнні. Нематываванае і матываванае значэнні. Свабоднае і несвабоднае (сінтаксічна абумоўленае, канструктыўна абмежаванае, фразеалагічна звязанае) значэнні.
8. Шляхі змянення значэнняў слова. Дээтымалагізацыя. Народная этымалогія. Пашырэнне і звужэнне значэння. Меліярацыя і пеярацыя.
9. Нацыянальная спецыфіка структуры значэнняў лексічных адзінак. Фонавая і безэквівалентная лексіка.
10. Варыянтнасць у лексіцы. Тыпы варыянтаў слоў (акцэнтуацыйныя, арфаэпічныя, фанетычныя, граматыка-марфалагічныя, лексіка-марфалагічныя).
11. Адназначнасць і мнагазначнасць слова. Шляхі ўзнікнення мнагазначных слоў. Структура значэнняў мнагазначнага слова.
12. Тыпы пераносу значэнняў. Метафара. Метанімія. Сінекдаха.
13. Тэрміналогія як раздзел лінгвістыкі. Тэрміны, іх прыметы, спосабы ўзнікнення.
14. Сістэмныя адносіны ў лексіцы. Парадыгматычныя сувязі слоў.
15. Амонімы, іх віды. Прычыны ўзнікнення амонімаў. Крытэрыі размежавання аманіміі і мнагазначнасці.
16. Сінонімы, іх віды. Сінанімічны рад. Дамінанта сінанімічнага рада. Семантычныя і стылістычныя функцыі сінонімаў.
17. Канверсія як выражэнне двухбаковых суб'ектна-аб'ектных адносін.
18. Антонімы, іх віды. Моўныя і кантэкстуальныя антонімы.

19. Паронімы, іх віды. Стылістычная роля паронімаў.
20. Эўфемізмы і дысфемізмы. Перыфразы.
21. Гіпера-гіпанімічныя адносіны ў лексіцы. Лексіка-семантычныя групы. Тэматычныя групы. Лексіка-семантычныя палі.
22. Дыферэнцыяцыя лексічнага складу беларускай мовы. Лексіка беларускай мовы паводле паходжання (уласнабеларуская і запазычаная лексіка).
23. Экзатызмы, варварызмы, інтэрнацыяналізмы.
24. Паняцце моўных калек. Запазычанні і калькі.
25. Лексіка беларускай мовы паводле сферы ўжывання (агульнаўжывальная лексіка і лексіка абмежаванага ўжытку).
26. Спецыяльная лексіка. Прафесіяналізмы і тэрміны: падабенства і адрозненне.
27. Жаргонная лексіка. З гісторыі сацыяльных жаргонаў на Беларусі.
28. Дыялектная лексіка. Тыпы дыялектызмаў.
29. Лексіка беларускай мовы паводле ступені ўжывання (актыўная і пасіўная лексіка).
30. Устарэлыя словы і неалагізмы.
31. Архаізмы і гістарызмы. Крытэрыі іх размежавання. Класіфікацыя архаізмаў. Гістарычныя змены ў лексічным складзе беларускай мовы.
32. Лексіка беларускай мовы паводле эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўкі (нейтральная і стылістычна афарбаваная лексіка: кніжная, гутарковая, прастамоўная; паняцце лексіка-стылістычай парадэгмы).
33. Фразеалогія, яе прадмет і задачы. Разуменне фразеалогіі ў шырокім і вузкім сэнсе.
34. Фразеалагічны зварот, яго дыферэнцыяльныя прыметы. Семантыка-граматычныя ўласцівасці фразеалагізмаў. Адрозненне ад іншых моўных адзінак.
35. Суадносіны фразеалагізмаў з часцінамі мовы. Субстантыўныя, дзеяслоўныя, ад'ектыўныя, прыслоўныя, выклічнікавыя фразеалагізмы.
36. Структурныя тыпы фразеалагічных зваротаў (фразеалагізмы са структурай сказа, фразеалагізмы са структурай словазлучэння).
37. Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў паводле семантычнай злітнасці (фразеалагічныя зрашчэнні, адзінствы, спалучэнні, выразы).
38. Крыніцы беларускай фразеалогіі.
39. Класіфікацыя фразеалагічных зваротаў паводле паходжання (уласнабеларускія, запазычаныя, калькі). Фразеалагічныя звароты, запазычаныя са славянскіх моў.
40. Стылістычная класіфікацыя фразеалагізмаў (міжстылёвыя, кніжныя, размоўныя, функцыянальна незамацаваныя).

41. Сінанімія, антанімія, аманімія і мнагазначнасць фразеалагізмаў у беларускай мове.
42. Прыказкі, прымаўкі, крылатыя словы, афарызмы.

ТЭМАТЫКА ЛЕКЦЫЙ

Лекцыя № 1

Прадмет і задачы лексікалогіі. Слова як адзінка мовы

План лекцыі:

1. Слоўнікавы склад у сістэме мовы. Раздзелы мовазнаўства, якія вывучаюць слоўнікавы склад мовы.
2. Азначэнне слова. Слова і словаформа.
3. Канстытуцыйныя прыметы і функцыі слова.
4. Лексацэнтрычны і тэкстацэнтрычны падыходы да аналізу слова.
5. Галіны вывучэння слоўнікавага складу мовы.
6. Асноўныя задачы тэарэтычнага курса лексікалогіі.
7. Метады даследавання лексікі.
8. Сувязь лексікалогіі з іншымі раздзеламі лінгвістыкі.

Тэрміналагічны мінімум

слова	тэкстацэнтрычны аналіз
лексема	агульная і прыватная лексікалогія
словаформа	апісальная і гістарычная лексікалогія
лексацэнтрычны аналіз	практычная і тэарэтычная лексікалогія

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 297-298, 510-511.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 5-12.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 5-6.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 77-81.

Лекцыя № 2

Лексічнае значэнне слова. Лексікалогія і семантыка

План лекцыі:

1. Слова як адзінства знака і значэння.
2. Значэнне і паняцце.
3. Лексічнае і граматычнае значэнні. Тыпы лексічнага значэння.
4. Лексікалогія і семантыка. Семасіялогія і анамасіялогія.
5. Шляхі змяненняў значэнняў слова.

Тэрміналагічны мінімум

значэнне	семасіялогія
паняцце	анамасіялогія
лексічнае значэнне	дээтымалагізацыя
граматычнае значэнне	народная этымалогія
прамое і пераноснае значэнне	пашырэнне і звужэнне
нематываванае і матываванае значэнне	значэння
свабоднае і несвабоднае значэнне	меліярацыя і пеярацыя

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 510-511.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 12-23, 35-39.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 6-27.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 81-86.

Лекцыя № 3

Структура значэнняў мнагазначнага слова. Полісемія. Варыянтнасць у лексіцы

План лекцыі:

1. Полісемія і монасемія.
2. Прычыны ўзнікнення полісеміі.
3. Лексіка-семантычныя варыянты слова. Паняцце гіперсемы.
4. Тыпы полісеміі.

5. Паняцце кантэксту.
6. Варыянтнасць у лексіцы. Тыпы варыянтаў слоў.

Тэрміналагічны мінімум

полісемія	лексічны кантэкст
монасемія	побытавы кантэкст
лексіка-семантычны варыянт	акцэнталагічны варыянт слова
гіперсема	арфаэпічны варыянт слова
метафара	фанетычны варыянт слова
метанімія	граматычны варыянт слова
сінекдаха	словаўтваральны варыянт

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 424-425.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 30-35.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 27-29.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 86-90.

Лекцыі №№ 4, 5

Сістэмныя адносіны ў лексіцы. Лексіка-семантычная парадыгма

План лекцый:

1. Сінтагматычныя і парадыгматычныя адносіны ў лексіцы.
2. Лексічная парадыгматыка.
3. Аманімія.
4. Сінанімія.
5. Канверсія
6. Антанімія.
7. Паранімія. Суадносіны параніміі з аманіміяй і сінаніміяй.
8. Гіпера-гіпанімія.
9. Класы слоў паводле пазамоўных і ўнутрымоўных крытэрыяў.

Тэрміналагічны мінімум

сінтагматыка	паронімы
парадыгматыка	гіпонімы
амонімы	гіперонімы
сінонімы	лексіка-семантычныя групы
канверсівы	тэматычныя групы
антонімы	лексіка-семантычныя палі

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 30-31, 35-36, 482-483.
2. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 200-288.
3. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 29-43.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 90-96.

Лекцыя № 6

Храналагічная і сацыяльная характарыстыкі лексікі

План лекцыі:

1. Аспекты характарыстыкі лексікі: частата і сфера ўжывання.
2. Лексіка беларускай мовы паводле ступені ўжывання.
3. Актыўная і пасіўная лексіка.
4. Новыя словы, іх тыпы.
5. Устарэлыя словы, іх тыпы.
6. Лексіка беларускай мовы паводле сферы ўжывання
7. Агульнаўжывальныя словы і словы абмежаванага ўжывання.
8. Дыялектная лексіка.
9. Спецыяльная лексіка.
10. Жаргонная і аргатычная лексіка.
11. Беларускія ўмоўныя мовы.

Тэрміналагічны мінімум

неалагізмы	агульнаўжывальная лексіка
------------	---------------------------

лексічныя неалагізмы
семантычныя неалагізмы
індывідуальна-аўтарскія
неалагізмы
моўны пурызм
гістарызмы
архаізмы
фанетычныя архаізмы
словаўтваральныя архаізмы
граматычныя архаізмы
лексічныя архаізмы
семантычныя архаізмы

лексіка абмежаванага ўжывання
дыялектызмы
лексічныя дыялектызмы
этнаграфізмы
фанетычныя дыялектызмы
граматычныя дыялектызмы
словаўтваральныя дыялектызмы
семантычныя дыялектызмы
прафесіяналізмы
жарганізмы
аргатызмы

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 293-294.
2. Кузьміч Л.П. Аб узаемадзеянні фальклорнай і нарматыўнай лексікі / Слова беларускае. 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Нар. асвета. 1994. – С. 20-24.
3. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 392-407, 436-445.
4. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 43-50.
5. Ляшчынская В.А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка: Вучэб. дапамож. – Мінск: РІВШ БДУ, 2001. – С. 169-248.
6. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 105-110.

Лекцыя № 7

Этымалагічная і стылістычная дыферэнцыяцыя лексікі беларускай мовы

План лекцыі:

1. Дыферэнцыяцыя лексікі паводле паходжання.
2. Спрадвечна беларуская лексіка.
3. Запозычаная лексіка. Прычыны запозычання.
4. Тыпы іншамоўных слоў.

5. Шляхі засваення запазычаных слоў.
6. Калькаванне. Тыпы калек.
7. Лексіка беларускай мовы паводле стылістычнай дыферэнцыяцыі
8. Міжстылявая (нейтральная) лексіка.
9. Стылістычна афарбаваная лексіка.
10. Функцыянальныя стылі беларускай мовы.
11. Лексіка пісьмовага маўлення.
12. Лексіка вуснага маўлення.

Тэрміналагічны мінімум

спрадвечна беларуская лексіка	паўкалькі
запазычаная лексіка	функцыянальны стыль
экзатызмы	публіцыстычная лексіка
варварызмы	афіцыйна-справавая лексіка
інтэрнацыяналізмы	навуковая лексіка
графічнае засваенне слоў	размоўная лексіка
марфалагічнае засваенне слоў	прастамоўная лексіка
семантычнае засваенне слоў	мастацкі стыль (стыль мастацкай
словаўтваральныя калькі	літаратуры)
семантычныя калькі	пісьмовае маўленне
фразеалагічныя калькі	вуснае маўленне

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 293-294, 541.
2. Красней В.П. Стылістычныя рэсурсы лексікі / Слова беларускае. 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Нар. асвета. 1994. – С. 24-32.
3. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 40-194, 316-391.
4. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 47-56.
5. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 105-110.
6. Цікоцкі М.Я. Стылістыка беларускай мовы. – Мінск: Універсітэцкае, 1995. – С. 59-70.

Лекцыя № 8

Тэрміналогія як раздзел лінгвістыкі. Актуальныя пытанні беларускай лексікалогіі

План лекцыі:

1. Паняцці ядра і перыферыі ў лексіцы.
2. Тэрміналогія як лінгвістычная дысцыпліна.
3. Сістэмныя ўласцівасці тэрміналогіі.
4. Тэрмін, яго канстытуцыйныя прыметы.
5. Шляхі ўзнікнення тэрмінаў.
6. Тэрміналогія і наменклатура.
7. Сацыялінгвістычная характарыстыка беларускай лексікі.
8. Актыўныя семантычныя працэсы ў лексіцы беларускай мовы к. XX – пач. XXI стст.
9. Беларуская безэквівалентная і фонавая лексіка.
10. Мова як фактар дзяржаўнай ідэалогіі.

Тэрміналагічны мінімум

лексічнае ядро	безэквівалентныя (эндэмічныя)
лексічная перыферыя	адзінкі
тэрміны	лексічная лакуна
наменклатура	фонавая інфармацыя
моўная карціна свету	унутранае запазычанне

ЛІТАРАТУРА

1. Анічэнка У.В. Лёс старажытнарускіх лексікі скарынінскай эпохі ў сучаснай беларускай мове / Слова беларускае. 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Нар. асвета. 1994. – С. 53-60.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 356-359, 568-570.
3. Германовіч І.К. 3 гісторыі нармалізацыі беларускай літаратурнай лексікі / Слова беларускае. 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Нар. асвета. 1994. – С. 4-14.
4. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск: Навука і тэхніка, 1994. – С. 99-115, 407-426.

5. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 56-64.
6. Ляшчынская В.А. Беларуская мова. Тэрміналагічная лексіка: Вучэб. дапамож. – Мінск: РІВШ БДУ, 2001. – С. 169-248.
7. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 103-105.
8. Сямешка Л. Беларуская мова: Вучэбны дапаможнік. – Мінск: "Сучаснае слова", 1999. – С. 4-10, 14-20.

Лекцыя № 9

Фразеалогія як навука аб устойлівых спалучэннях

План лекцыі:

1. Фразеалагізм як адзінка мовы. Канстытуцыйныя прыметы фразеалагізма.
2. Фразеалагізм і слова, фразеалагізм і словазлучэнне.
3. Пытанне аб'ёму фразеалогіі.
4. Крыніцы беларускай фразеалогіі.
5. Парадыгматычныя адносіны ў фразеалогіі.
6. Уласна беларускія і запазычаныя фразеалагізмы.
7. Фразеалагічныя калькі і паўкалькі.
8. Функцыянальна-стылявыя разрады фразеалагізмаў.

Тэрміналагічны мінімум

фразеалагічная адзінка	функцыянальна не замацаваныя
спрадвечна беларускія ФА	ФА
запазычаныя фразеалагізмы	кніжныя фразеалагізмы
фразеалагічныя калькі	размоўныя фразеалагізмы
фразеалагічныя паўкалькі	прастамоўныя фразеалагізмы

ЛІТАРАТУРА

1. Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 589-593.
2. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 72-145.

3. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. – Мінск: Выш. шк., 1998. – С. 3-45, 198-246.
4. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 100-103.

Лекцыя № 10

Фразеалогія (працяг). Беларуская афарыстыка

План лекцыі:

1. Семантычная класіфікацыя фразеалагізмаў.
2. Марфалагічная класіфікацыя фразеалагізмаў.
3. Сінтаксічная класіфікацыя фразеалагізмаў.
4. Лексічныя замены.
5. Афарыстыка.
6. Лексічны аналіз слова.

Тэрміналагічны мінімум

фразеалагічныя зрашчэнні	выклічнікавыя фразеалагізмы
фразеалагічныя адзінствы	фразеалагізмы-словазлучэнні
фразеалагічныя спалучэнні	фразеалагізмы-сказы
вербальныя фразеалагізмы	фразеалагізмы-спалучэнні
субстантыўныя фразеалагізмы	эўфемізмы і дысфемізмы
ад'ектыўныя фразеалагізмы	прыказкі і прымаўкі
адвербіяльныя фразеалагізмы	крылатыя словы і афарызмы
мадальныя фразеалагізмы	

ЛІТАРАТУРА

- Беларуская мова: Энцыклапедыя / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: БелЭН, 1994. – С. 60-61, 532-433, 589-593.
- Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: спрэчныя пытанні: Дапаможнік. – Гродна: ГрДУ, 2002. – С. 72-145.
- Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. – Мінск: Выш. шк., 1998. – С. 3-16, 46-188.
- Малажай Г.М. Эўфемізмы ў беларускай мастацкай літаратуры / Слова беларускае. 3 гісторыі лексікалогіі і лексікаграфіі / Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск: Нар. асвета. 1994. – С. 161-166.

- Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства: Дапаможнік / П.У. Сцяцко. – Гродна: ГрДУ, 2001. – С. 100-103.

ТЭМАТЫКА ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

Практычныя заняткі № 1

Прадмет і задачы лексікалогіі.

Пытанні для абмеркавання:

1. Прадмет і задачы лексікалогіі як лінгвістычнай дысцыпліны.
2. Метады даследавання лексікі.
3. Сувязь лексікалогіі з іншымі раздзеламі мовазнаўства.
4. Слоўнікавы склад (лексіка) у сістэме мовы.
5. Слова і словаформа.
6. Канстытуцыйныя прыметы лексічных адзінак.
7. Слова як адзінка мовы.
8. Функцыі слова.
9. Пісьмовая работа № 1 (дыктант).

Практычныя заняткі № 2

Слова як адзінка мовы. Лексікалогія і семантыка

Пытанні для абмеркавання:

1. Значэнне слова і паняцце.
2. Семантычны аспект лексікалогіі.
3. Семасіялогія і анамасіялогія.
4. Лексічнае і граматычнае значэнні слова.
5. Тыпы лексічных значэнняў (прамыя – пераносныя, канкрэтныя – абстрактныя, агульныя – тэрміналагічныя, эмацыянальныя – неэмацыянальныя, матываваныя – нематываваныя, свабодныя – звязаныя).
6. Шляхі змянення значэнняў слова: дээтымалагізацыя, народная этымалогія, пашырэнне і звужэнне значэння, меліярацыя і пеярацыя.
7. Паняцце моўнай карціны свету, яе адлюстраванне ў лексіцы.
8. Практыкум.

Заданне 1. Назавіце словы з канкрэтным і абстрактным значэннем. Вызначце розніцу паміж прадметам і паняццем.

(I) Ходзяць у пары сонца і цень,
Радасць і смутак, любоў і нянавіць, –
Сонца схаваецца – цень западзе,
Радасць знікае – сум крылы расправіць. (А. Лойка)

(II) Хто колькі жыве? Рэкардсменамі трэба лічыць чарапах, якія жывуць больш за 300 гадоў. Лебедзі жывуць прыкладна 150 гадоў. Доўга, часам больш як 100 гадоў, жывуць папугаі. Вавёркі і зайцы жывуць больш за 10 гадоў, а бабёр у 3 і нават у 4 разы даўжэй. Жыццё воўка – 15 гадоў, лісіцы – 10-13. Век аленя – не больш за 20 гадоў. З свойскіх жывёл найбольш доўга жыве асёл – 50 гадоў, вярблюд і конь могуць пражыць 30 гадоў, карова – больш за 20, свіння – 20, сабака – 15. Часам сабака жыве 25 гадоў, а конь – 40.

А колькі гадоў адводзіць прырода для чалавечага жыцця? У залежнасці ад умоў людзі жывуць цяпер у сярэднім 60 гадоў, хаця і 100 гадоў не рэдкасць. Вядома, што Сакрат памёр ва ўзросце 106 гадоў, Сафокл – 130 гадоў. Англіійскі селянін Томас Пар памёр на 153-м годзе, перажыўшы 10 каралёў. У 1970 годзе ў Азербайджане жыў селянін, Шыралі Муслімаў, якому было 165 гадоў. (З газет)

Заданне 2. Вызначце, згодна з якім аспектам – анамасіялагічным ці сямасіялагічным – даследуюцца лексемы ў практыкаванні.

(I) Якія новыя значэнні набудуць дзеясловы, калі іх спалучыць са словамі ў дужках?

Адпусціць	дзяцей на каток, тавар пакупніку, бараду, жарт, сродкі на будаўніцтва;
Завесці	у краму, гадзіннік, сабаку, размову, аўтамабіль, новыя парадкі;
Прыйсці	на заняткі, у галаву, на свет, дарогай, да прытомнасці;
Пусціць	птушку на волю, у адпачынак, завод, ваду, чутку, пыл у вочы;
Разбіць	ворага, шкло, сад, надзеі;
Складзі	дровы, ліст, кнігі, песню, зброю, печ, лікі, рукі, галаву, план, адказнасць

(II) Якім словам называюцца:

Накід да карціны, малюнка; музычны твор; від практыкаванняў у музыцы, у шахматах;
 Гладкая льняная тканіна асобага перапляцення; карціна мастака;
 дарожны насып, аснова з каменя, гравію, асфальту для дарогі;
 Вызвалены ад бруду; які не ўтрымлівае нічога пабочнага; з адкрытай, нічым не занятай паверхняй;
 Нязначны па вазе; які пераадольваецца без вялікіх намаганняў; невялікі па сіле, малапрыкметны.

Заданне 3. Размяркуйце выдзеленыя словы паводле тыпаў іх лексічнага значэння.

(I) Паміж двюма рэкамі *Месапатаміі*, у мясцовасці, званай Бабель (якую пазней называлі Бабілон), знайшлі дасканалую гліну для вытворчасці *цэглы*. З яе навучыліся будаваць дамы, што было вельмі карысным *вынаходніцтвам*. Але хтосьці прапанаваў *шалёную* ідэю: "Пабудуем з цэглы вежу, – казаў, – вежу *вялізарную*, вышэйшую за ўсе знаныя будоўлі, вышэйшую за горы; вежу, якая дастане да *неба*!"

Узяліся бедныя *шаленцы* за працу. Колькі ж цэглы павінныя былі яны сабраць у кучу! Вежа складалася з паверхаў, якія былі пастаўленыя адзін на другі. Па меры таго, як *узносілася* вежа Бабель, яна становілася ўсё больш небяспечнай з-за сваёй вышыні. Тым часам людзі далей працавалі і падвышалі яе. Пан Бог вырашыў пакараць іх за такую *пыху*. Людзі таго краю размаўлялі тады на адной, агульнай мове, якую пакінуў ім у *спадчыну* Ной. І раптам сталася, што народы перасталі разумець адзін другога, бо кожны пачаў размаўляць на іншай мове. У выніку яны не маглі паразумецца і сярод іх паўсталі *расколы* і ўзаемная *нянавісць*. Вежа Бабель засталася незакончанай з-за ўзаемных прэтэнзіяў і недахопу згоды і адзінства. *Час* і надвор'е паступова нішчылі яе. Застаўся толькі *бясформенны* стос *гліны*, які зарос травой... (Д. Ронс)

(II) То ў возеры *гоман*, то *лямант* вялікі,
 То ўспыхне агонь *сіняваты*.
 Гул *бітвы*, лязг *зброі*, жаночыя крыкі,
Галошанне, звону раскаты.
 А ў *міг* дым асядзе і крык *суціхае*,
 І толькі лес ціха *шапоча*,
 Ды ў *возеры* хтосьці *малітвы* чытае,
 Чуваць сумны голас дзявочы.
 А што гэта? Людзі *плятуць* хто што зможа,

На дно ж з іх ніхто не спускаўся.
 То гэтак раскажуць, то інакш *казку зложась*,
 А хто з іх да праўды *дабраўся*? (А. Міцкевіч)

Заданне 4. Вызначце шляхі змянення значэнняў слоў.

кесар	лац. Caesar 'Юлій Цэзар' → 'тытул імператара ў Старажытным Рыме';
паразіт	грэч. parasitos 'нахлебнік, дармаед' → '1) расліна або жывёла, якая жыве за кошт іншых раслін, жывёл; 2) <i>перан.</i> асоба, якая жыве за кошт іншых людзей';
сарафан	перс. sārāpa 'урачыстае адзенне' → 'рускае народнае жаночае адзенне – свабодная сукенка без рукавоў';
сатэліт	лац. satellis 'спадарожнік, паплечнік' → '1) спадарожнік нябеснага цела; 2) дзяржава, фактычна падпарадкаваная іншай дзяржаве; 3) <i>перан.</i> паслугач, выканаўца чужой волі';
сібарыт	грэч. sybarytes 'жыхар старажытнагрэчаскай калоніі Сібарыс' → 'распешчаны чалавек, які прывык жыць у раскошы';
фата	санскр. pata 'тканіна' → 'галаўны ўбор нявесты ў выглядзе лёгкага белага пакрывала';
электрон	грэч. elektron 'янтар' → 'элементарная часцінка атама';
салдат	лац. soldus, solidus 'манета, якой плацілі за службу рымскім воінам часоў Северыя' → 'ніжэйшы вайсковы чын';
алгарытм	арабск. al-Chwarizmi 'імя арабскага матэматыка' → лац. algorithmus → 'сукупнасць правіл для рашэння аднатыповых задач';
алігатар	ісп. el lagarto 'яшчарка' → 'від кракадзіла';
афера	фр. affaire 'справа' → 'махлярства з мэтай нажывы';

бахча	перс. <i>bachše</i> 'садок' → 'поле, дзе вырошчваюцца дыні і гарбузы';
вульгарны	лац. <i>vulgaris</i> 'просты, звычайны' → 'грубы, непрыстойны, апошлены';
дог	англ. <i>dog</i> 'сабака' → 'пэўная парода сабак';
дызайн	англ. <i>design</i> 'праект, чарцёж' → 'мастацкае праектаванне твораў, вырабаў';
катарга	грэч. <i>katergon</i> 'галера' → '1) від пакарання; 2) цяжкая праца';

Заданне 5. Вызначце словы, якія адлюстроўваюць нацыянальную карціну свету беларусаў.

- (1) Меднастволы, як выліты, высіцца бор,
Зацвітае на ўзлеску блакітны чабор,
Заглядзелася сонца ў люстра азёр, –
Гэта ты, мая Беларусь! (*П. Панчанка*);
- (2) Глядзела маці, як цяжэла жыта, <...>і ўспамінала ўсё, што перажыта,
і гладзіла тугія каласы. (*С. Грахоўскі*);
- (3) Вёска тулілася ля берага вострава... (*І. Мележ*);
- (4) З другога боку, на поўнач, балоты крыху адступалі, дорачы людзям
пясчанае поле. (*І. Мележ*);
- (5) Лес быў яловы... (*У. Караткевіч*);
- (6) Душу поўніла святочная радасць: вось ён, той даўно чаканы дзень.
(*І. Мележ*);
- (7) Зямля і неба, звязаны дажджамі мы з роднай вёскай памяццю навек.
(*П. Панчанка*);
- (8) Увесь светапогляд і паэзія нашых прадзедаў замыкаліся ў мове.
(*В. Ластоўскі*)

Практычныя заняткі № 3

Структура значэнняў мнагазначнага слова. Тыпы полісеміі

Пытанні для абмеркавання:

1. Паняцце лексічнай неадназначнасці. Полісемія і монасемія.
2. Структура значэнняў мнагазначнага слова. Лексіка-семантычныя варыянты слова.
3. Значэнне слова ў залежнасці ад кантэксту.
4. Прамое і пераноснае значэнні слова.
5. Метафарычны, метанімічны, сінекдахальны пераносы значэнняў слова.
6. Практыкум.

Заданне 6. Перакладзіце словазлучэнні на беларускую мову. Укажыце прамое і пераноснае ўжыванне апорных слоў.

Вид.

Вид на море, морские виды, на виду у всех, делать вид, быть на виду, ни под каким видом, подать вид, поставить на вид, в виде исключения, будет видно, отсюда всё видно, дождя, видно, не будет, видный человек, здоровый вид человека, виды на урожай, иметь в виду.

Живой.

Живые цветы, живой язык, живой ребёнок, живое участие, живая беседа, живое изложение.

Заключать.

Заключать договор, заключать в объятия, заключать брак, заключать в скобки, заключать под стражу.

Неверный.

Неверное решение, неверный перевод, неверное дело, неверный человек, неверная походка, неверная рука, неверная нота, неверный слух, неверный глаз.

Заданне 7. Вызначце стылістычныя памылкі ва ўжыванні мнагазначных слоў і выразаў. Растлумачце значэнне кантэксту пры выкарыстанні полісеміі.

1) Боты вырабляюцца толькі са скуры заказчыкаў. 2) Раённая газета прысвяціла гультаям толькі адзін крытычны артыкул. 3) Уладзімір ледзь толькі паспеў пераскочыць па трапу на палубу, як матрос на беразе аддаў канцы. 4) Лектар толькі-толькі разышоўся, а слухачы ўжо разышліся. 5) У нашым Доме культуры не знойдзеш і зерня культуры. 6) – Мне здаецца, што дакладчык здорава плавае. – А мне здаецца, што ён ужо тоне!

Заданне 8. Знайдзіце словы, ужытыя ў пераносным значэнні. Вызначце спосаб пераносу (метафара, метанімія, сінекдаха).

У Беларусі часта можна пачуць паданні пра затопленыя скарбы, асабліва французскія ці напалеонаўскія, або шведскія. Часта гавораць, што ў рацэ затануў воз грошай ці зброі або залатая карэта. Можна пачуць паданні, што ў рацэ нехта згубіў шапку – швед, царыца Кацярына або Напалеон. У XIX ст. на Гродзеншчыне адзін памешчык нават спрабаваў у рацэ шукаць гарматы, нібыта напоўненыя золатам. Па паданні, гэтыя гарматы скінулі ў раку шведы, калі іх засталі рускія войскі. Для падводных пошукаў гродзенскі памешчык вынайшаў спецыяльную машыну, але яму не пашанцавала знайсці скарб.

На Беразіне каля Барысава, пачынаючы з 1813 года, шукаюць крамлёўскія багацці. Найбольш значныя працы вяліся ў 1896, 1909 і 1910 гг. Пошукі працягваюцца і ў нашы дні.

Зімой на лёдзе многіх рэк адбываліся бітвы, часта нават і вялікія, якія ўвайшлі ў сусветную гісторыю. Несумненна, сляды гэтых падзей апынуліся на дне вадаёмаў. (*Э. Зайкоўскі, Л. Дучыц*)

Заданне 9. Знайдзіце словы і выразы, ужытыя ў пераносным значэнні. Вызначце тыпы пераносу значэнняў.

1. Клёны апалі, і золата й хварбы крыюць зямлю дарагім дываном. 2. Сыпле цёплым жвірам сонца проста ў твар, уваччу ўсё шырай залаты пажар. Скачуць па балонках "зайчыкі" й пяро. Каб хутчэй і з сонцам скочыць за парог! 3. Бяруцца слацца моўчкі нанач клёны, не надта ўжо шумлівыя і ўдзень: тут – не яны шумяць лісцём, птушыным звонам, – ні шчыгел, не жаўна сюды не заляціць. 4. З гарачынёю, нічым нязменнаю, бачу ўзноўку – жаўцее ліст... 5. Ледзь верасень, спрытны каваль, у медзь закуе далячыні, – нам хочацца ўжо, каб трава узноў зелянела ў лагчынах. 6. Няхай жа свет гарыць, хай плавіцца у горне грымотных новых дзён, куюцца, як нарог. Нарэшце мо й паэт харэі, ямбы згорне і зноў пачне пісаць, гусярыць... Даў бы Бог! 7. Дзень згас... і чорная паводка па шыю места заліла. Плыве віць нанач гнёзды горад пад бункеры, на змрочны пляц. 8. Змярканне... З яснага блакіту знікаюць фарбы, бліскі дня, і чыстым золатам заліта ціхіх палёў далечыня. 9. З цел аголеных зрываюць у прысадах ліст апошні жоўты тапалі... 10. Маўчыць гаспода ў Падуі старой, і толькі ў Скарыны мігціць агеньчык ніцы. 11. Юр'я весела на выган пугай статак пажане, запяюць узноўку шчыглы – не паэты – аб вясне. 12. Маўляў той жытні сноп, уціснула спякота

перавяслам тугім расцяглы далягляд... Кусае лыткі тонкія асот ласкотны: і ў жменьку дробную уторкнуў серп Ілля.

(Н. Арсеннева)

Практычныя заняткі № 4

Сінтагматычныя адносіны ў лексіцы

Пытанні для абмеркавання:

1. Сістэмныя адносіны ў лексіцы.
2. Лексіка-семантычныя адносіны не звязаных па значэнню слоў (аманімія).
3. Лексіка-семантычныя адносіны блізкіх па значэнню слоў (сінанімія).
4. Лексіка-семантычныя адносіны супрацьлеглых па значэнню слоў (антанімія).
5. Двухбаковыя суб'ектна-аб'ектныя адносіны (канверсія).
6. Практыкум.
7. Пісьмовая работа № 2 (дыктант).

Заданне 10. Растлумачце, якія з прыведзеных слоў амонімы, якія – мнагазначныя словы.

Працаваць у аўтобусным парку – пажаўцелыя дрэвы ў парку, шчырыя адносіны да працы – шчыры адказ, дакладны пераклад – дакладны гадзіннік, пачалася другая змена – дзве змены абутку – рыхтаваць сабе змену, граматычны разрад слоў – атмасферны разрад – спартыўны разрад, выжаць паласу жыта – выжаць штангу, новая калода картаў – вялікая старая калода – калода з пчоламі – цераз пень калоду, архітэктурны ансамбль – ансамбль песні і танца, звязка ключоў – расцяжэнне звязак – дзеяслоў-звязка.

Заданне 11. Растлумачце, якія моўныя сродкі выкарыстаны ў сказах (лексічныя амонімы, амафоны, амаформы, амографы).

1. *Кавалі зброю кавалі, каб іх каралі каралі.* (В.В.) 2. У дрэва – свая таямнічая мова, зялёную *музыку* любіць дуброва. (Агн.) Пра *музыку* вечно ходзіць слава добрая ў народзе. (Бач.) 3. Хай словы нялюдскія

кануць у *Лету*, не будзем па іх у самотнай жальбе... І *Лету* пакінем – для страху – паэтам, а *лета* хай будзе, унук, для цябе. (У.Ш.) 4. Ганіца. Прамень па халодным штыку ганіца. (Р.Б.) 5. У пафасным уступе, як у ступе, вадз вядомых слоў таўчы штодня. (П.М.) 6. "Далей будзе ціхая станцыя Слаўнае..." Вядома, тут кожная станцыя слаўная. (П.П.) 7. Я ўспомніў свой родны край, дзе бегаў пастушком, дзе рос, дзе сцежкі мне знаёмы скрозь, дзе сілы ў сабе адчуў сялянскі кемлівы хлапчук, п'ючы здароўе майскіх рос. (Я.П.) 8. Хай з гадамі душа не скісае, я прыгублю жыццё, як чашу, а як прыйдзе з касою касая, я скажу ёй: "Няма часу..." (П.М.) 9. І, таргануўшыся ўстаць раз пяты, зразумеў я тады, што такое гора. Адзін на ўвесь свет. Галодны. Распаты. Да зямлі прыкуты цвікамі зорак. (П.П.) 10. Суседзі рады. Зроблен першы крок: імёны, прозвішчы названы, прысесці госцейкам прапанавана. (У.К.) Сам усяму рады дам! Адбудую гаспадарку нанова... (Куп.)

Заданне 12. Растлумачце значэнне міжмоўных амонімаў.

Абганяць – абганяць, аблічыць – аблічыць, адказ – отказ, бойка – бойко, акалічнасць – акалічнасць, брак – брак, вяселле – веселье, гарэлка – горелка, жалоба – жалоба, звон – звон, краска – краска, настаўнік – настаўнік, пазнаць – пазнаць, паліць – поліць, пасаваць – пасавать, спорны – спорны, улічыць – улічыць.

Заданне 13. Падбярыце да слоў, што ў дужках, адпаведны сінонім.

Прапасці – знікнуць – загінуць (ахвота, дакументы, конь), атрымаць – здабыць – набыць (адукацыя, веды, бензін з нафты), згубіць – страціць (грошы, прытомнасць), надраць – нарываць – наскубці (бульба на аладкі, трава, сена са стога), падрэзаць – падстрыгчы (кусты, галлё, грыва), разысціся – размінуцца (машыны, сябры, дарогі), прывабнасць – хараство – краса (восень, навізна, пейзаж), канцылярскі – сталярны – рыбалоўны (прылада, начынне, снасць), чыгуначны – палявы – водны (пуць, дарогі, шлях), суцэльны – бесперапынны (лясы, граніт, людскі паток), неспакойны – трывожны (ноч, характар).

Заданне 14. Вызначце адрозненне ў лексічным значэнні запазычаных і беларускіх слоў. Вызначце тып сінонімаў (семантычныя, стылістычныя, семантыка-стылістычныя).

Антракт – перапынак, афіша – аб'ява, басейн – вадаём, дыплом – пасведчанне, дыскусія – спрэчка, інцыдэнт – выпадак, мемуары –

успаміны, мініяцюрны – маленькі, турыст – падарожнік – вандроўнік – бадзяга, асістэнт – памочнік, вакуум – пустата, імітацыя – падробка – сурагат, іронія – насмешка, рэстаўрацыя – аднаўленне, аналогія – падабенства.

Заданне 15. Ці з'яўляюцца сінонімамі наступныя словы? Растлумачце адрозненні ў іх значэннях.

Бамонд – эліта – істэблішмент; вердыкт – вотум; дэмагагічны – дэкларатыўны – папулісцкі; інтэграцыя – кансалідацыя; канфесія – веравызнанне; каміваяжор – дыстрыб'ютэр – менэджэр – брокер; ліквідны – легітымны; мас-медыя – сродкі масавай камунікацыі; мецэнат – спонсар; генацыд – шавінізм; суіцыд – самазабойства; вестэрн – трылер; артадокс – апалагет; лакальны – лаяльны; фікцыя – фантом – містыфікацыя; катаклізмы – перыпетыі – пертурбацыі; колапс – стагнацыя; кампіляцыя – плагіят; карэктывы – папраўкі; карэктны – ветлівы; маркетынг – менеджмент; рэферэндум – плебісцыт.

Заданне 16. Падбярыце да кожнага лексіка-семантычнага варыянта мнагазначных слоў адпаведны антонім.

Кіслыя яблыкі – ... яблыкі, кіслы хлеб – ... хлеб; трывожны сон – ... сон, трывожныя дні – ... дні; сухія дошкі – ... дошкі, сухі снег – ... снег, сухое паветра – ... паветра; выдатная якасць – ... якасць, выдатная адзнака – ... адзнака; дзікая жывёла – жывёла, дзікі мядзведзь – ... мядзведзь; тонкі густ – ... густ; тонкая тканіна – ... тканіна; тонкі мужчына – ... мужчына; мяккая пасцель – ... пасцель; мяккія ўмовы – ... умовы; свежая рыба – ... рыба, свежыя агуркі – ... агуркі, свежая кашуля – ... кашуля.

Заданне 17. Падбярыце антонімы да выдзеленых слоў у прыказках. Укажыце прымету, паводле якой адбываецца супрацьпастаўленне (якасная супрацьлегласць; супрацьлеглы напрамак дзеянняў, супрацьлегласць уласцівасцей, прымет; прасторавыя і часавыя каардынацыйныя паняцці).

1. Калі год **сухі**, купляй пчолку, а калі ... – купляй кароўку.
2. Лепей **трошкі** зрабіць, чым ... нагаварыць.
3. **Ранняя** птушка вочкі цярэбіць, а ... вочкі працірае.
4. Хто зрабіў **пачатак**, няхай робіць і ...
5. Яду на **заўтра** адлажы, а справу ... зрабі.
6. Хто ў **маладосці** працуе,

той на ... не шкадуе. 7. Шкадуй **старое**, як дзіця 8. **Здароваму** жывату і рэдзька не вадзіць, а ... і масла шкодзіць.

Заданне 18. Вылучыце ў тэксце антонімы і вызначце іх тып (лексічныя, аказіянальныя).

Лінія і рыса

Лінія ліецца, рыса рухаецца, лінія – плынь, рыса – рэчышча, лінія прыстасоўваецца да абставін і пры першым зручным выпадку гнецца і нахіляецца, рыса спрачаецца з абставінамі і пераспрэчвае іх.

Лінія плаўная, рыса рэзкая, лінія зменлівая, рыса ўстойлівая, лінія звільстая, рыса простая, лінія – галіна, рыса – ствол, лінія імкне, рыса расце.

Лінія – лішак, рыса – якраз, лінія – лірыка, рыса – эпас, лінія – мелодыя, рыса – рытм, лінія вымалёўваецца, рыса акрэсліваецца, лінія моліцца, рыса хрысціцца, лінія – імя, рыса – прозвішча.

(А. Разанаў)

Практычныя заняткі № 5

Паранімія як з’ява фармальнага падабенства ў лексіцы

Пытанні для абмеркавання:

1. Адносіны фармальнага, семантычнага і граматычнага падабенства (паранімія).
2. Прыметы і ўласцівасці паронімаў.
3. Паранімія і паранамазія.
4. Суадносіны паронімаў і амонімаў, паронімаў і сінонімаў.
5. Прытэкум.

Заданне 19. Размяжуйце паронімы і паранамазы. Растлумачце значэнне паронімаў.

Эфектны – эфектыўны; арганізатарскі – арганізацыйны; абагуліць – абагульніць; асабісты – асаблівы – асабовы; кампрэс – кампрэсар; эфект – дэфект; прыёмнік – прыёмшчык; грабар – гарбар; транзіт – транзістар; кавадла – кувалда; транспарт – транспарант; адрас – адрасат – адрасант; практык – практыкант; кантынент – кантынгент; рэклама – рэкламацыя;

калона – калонія; клірынг – клірас; лакальны – лаяльны; мажорны – мажарытарны.

Заданне 20. Выберыце неабходнае па сэнсе слова.

1. (Этыкетныя, этычныя) нормы не дазвалялі яму браць катлету рукамі. 2. (Рэферы, рэферэнт) падбег да месца падзення мяча. 3. Ён быў спецыялістам высокага класа – сапраўдны (профі, прафан). 4. Мы ўсім класам сабраліся на (экскурс, экскурсію) па коласаўскіх мясцінах. 5. Дадзеныя (манітора, маніторынга) даюць уяўленне аб думках грамадскасці адносна гэтай праблемы. 6. Настойлівасць і працавітасць – важны (факт, фактар) дасягнення поспеху. 7. (Адрасат, адрасант) адправіў карэспандэнцыю своечасова. 8. Гэты (абанент, абанемент) дае вам права на наведванне басейна на працягу трох месяцаў. 9. Салдаты выстраіліся на вярхоўню (паверку, праверку). 10. У гады Вялікай Айчыннай вайны шмат людзей (уступілі, паступілі) у армію добраахвотна.

Заданне 21. Знайдзіце і выпраўце памылкі ва ўжыванні паронімаў.

1. У цяпляцах гаспадаркі штогод вырошчваецца шмат вітамінізаванай зеляніны. 2. Справа ад дарогі ўзвышаўся гліняны бераг ракі. 3. У тэксце літаратурныя словы мяжуюцца з народнымі, гутарковымі, многа дыялектаў. 4. Кожны пісьменнік ведае, якую вялікую ролю ва ўзбагачэнні мовы адыгрываюць слоўнікі – дыялекталагічныя, тлумачальныя, фразеалагічныя. 5. У краме багаты выбар жаночых сукенак і ўпрыгожанняў. 6. Зямля тут была ўраджайная, хоць недалёка ляжала балота. 7. З сабой грабежнік прыхапіў фамільярныя каштоўнасці.

Практычныя заняткі № 6

Тэрміналогія беларускай літаратурнай мовы

Пытанні для абмеркавання:

1. Прыметы і ўласцівасці тэрмінаў.
2. Шляхі ўзнікнення тэрмінаў.
3. Уласнамоўныя і запазычаныя тэрміны.
4. Сістэмныя ўласцівасці тэрміналогіі.

5. Тэрміналогія і наменклатура.
6. Практыкум.

Заданне 22. Вызначце спосаб утварэння тэрмінаў.

Авангардызм, ультрагук, вільготнасць паветра, авіялайнер, выплата, рэкламаваць, дэпазітар, каціроўка, каштоўныя паперы, цэнаўтварэнне, пазыкадавец, воданепорны, індэксацыя, уладальнік, Нацбанк, звышпрыбытак, дэцэнтралізацыя, спагнанне, еўравалюта, прагнозна разлік.

Заданне 23. Вызначце, якія прадметы або з'явы названы паводле прозвішчаў і ўласных імёнаў.

Аксель (нарвежскі канькабежац-фігурыст); **Балівар** (кіраўнік барацьбы народаў Лацінскай Амерыкі за незалежнасць у пач. XIX ст.); **Браўнінг** (амерыканскі канструктар); **Дызель** (нямецкі інжынер); **Кардан** (італьянскі матэматык, філосаф, урач); **Морзе** (амерыканскі вынаходнік); **Цэльсій** (шведскі астраном, фізік); **Дальтан** (англійскі хімік і фізік); **Сіён** (назва гары ў Іерусаліме).

Заданне 24. Вызначце значэнне частак іншамоўных слоў.

Дэцыбел, дэцыметр, дэцылітр; дэцэнтралізацыя, дэшыфратар; дыяпазітыў, дыяпрынт, дыяпраектар, дыяграма; біяграма, біягенез, біяграфія, біядоза, біядынаміка; аўтабаза, аўтавакзал, аўтагенез.

Заданне 25. Выявіце тэрміны, укажыце іх паходжанне і спосаб утварэння.

(I) Доўгатэрміновыя ўкладанні капіталу найперш у матэрыяльную вытворчасць з мэтай атрымання прыбытку ці сацыяльнага эфекту (інвестыцыі) могуць быць у выглядзе сродкаў дзяржаўнага бюджэту, фінансавых рэсурсаў банкаў, прыбытку прадпрыемстваў (фірмаў), зберажэнняў насельніцтва, дабрачынных ахвяраванняў, замежнага капіталу. Для гэтага ствараюцца спецыяльныя інвестыцыйныя фонды – акцыянерныя таварыствы, якія шляхам выпуску і продажу акцый канцэнтруюць грашовыя сродкі, якія потым ад свайго імя накіроўваюць у якасці інвестыцый у пэўныя сферы эканомікі. Да інвестыцыйных фондаў адносяцца і акцыянерныя таварыствы, якія засяроджваюць прыватызацыйныя чэкі шляхам абмену іх на акцыі ўласнай эмісіі для

ўдзелу ў прыватызацыі дзяржаўнай маёмасці. Вялікія аб'ёмы інвестыцый – паказчык дзелавай актыўнасці, аснова эканамічнага росту і сацыяльнага развіцця краіны. Практыка накіравання інвестыцый у эканоміку замежных краін называецца вывазам капіталу.

(II) Мінеральныя азёры – азёры, вада якіх змяшчае вялікую колькасць солей (больш за 25 г/кг). Намнажэнне солей адбываецца за кошт наносу ў бяссцёкавыя катлавіны раствараных солей, газаў і біягенных элементаў рэкамі, падземнымі водамі і атмасфернымі ападкамі і інтэнсіўнага выпарэння вады з паверхні азёр. Паводле хімічнага саставу падзяляюцца на карбанатныя (содавыя), сульфатныя (горка-салёныя) і хларыдныя (салёныя). Характэрны кампанент засушлівых ландшафтаў.

Заданне 26. Перакладзіце рускія словы на беларускую мову. Параўнайце значэнні і сферу ўжывання беларускіх слоў са значэннямі і сферай ужывання іх рускіх і інтэрнацыянальных адпаведнікаў.

руск.	англ.	ісп.	франц.
автономный	autonomous	autónomo	autonome
афикс	affix	afijo	affixe
гармония	harmony	armonia	harmonie
граница	frontier	frontera	frontière
двойной	double	doble	double
значение, смысл	sense	sentido	sense
зубной	dental	dental	dental
личный	personal	personal	personnel
логический	logical	lógico	logique
матрица	matrix	matriz	matrice
отрицание	negation	negación	négation
подчинение	subordination	subordinación	subordination
показатель	marker	marcador	marqueur
противоположный	contrary	contrario	contraire
род (лингв.)	gender	gènero	genre
сложный	complex	complejo	complexe
соответствие	correspondence	correspondencia	correspondance
указательный	demonstrative	demonstrativo	démonstratif
центробежный	centrifugal	centrífugo	centrifuge
чередование	alternation	alternación	alternance

Практычныя заняткі № 7

Сацыяльныя і ўнутрымоўныя фактары развіцця лексічнага складу беларускай мовы на працягу XX – пач. XXI стст.

Пытанні для абмеркавання:

1. Паняцці ядра і перыферыі ў лексіцы.
2. Паняцце фонавых ведаў. Фонавая лексіка.
3. Безэквівалентнасць і лакуарнасць у лексіцы.
4. Беларуская безэквівалентная лексіка.
5. Актыўныя семантычныя працэсы ў беларускай лексіцы на працягу XX – пачатку XXI стагоддзяў.
6. Практикум.
7. Пісьмовая работа № 3.

Заданне 27. Вызначце, якія з прыведзеных слоў адносяцца да ядра, а якія – да перыферыі лексічнага складу беларускай мовы.

Абзац, тыраж, авансэна, азот, садочак, атара, аўтамат, аўчар, бісектрыса, борт, вадарод, ветэран, газ, гіпатэнуза, самавар, гранкі, дэкарацыя, дэсант, карабін, карбюратар, камп'ютар, карэктура, каталізатар, катэт, кісларод, кіслата, кулісы, лакатар, магнета, петыт, прыстань, радыкал, камісарыят, рампа, рэакцыя, свінаферма, сенаж, стартэр, фарватар, шчолач, юнга.

Заданне 28. Знайдзіце ў тэксце словы, якія адносяцца да перыферыйнай лексікі.

Беларусь багатая дзівоснымі крыніцамі, азёрамі, рэкамі. Кожны з вадаёмаў – гэта не толькі асобая экасістэма, але і пэўны навакольны духоўны асяродак, што мае сваю гісторыю, свой сакральны свет.

Лекавыя якасці крынічнай вады людзі заўважылі яшчэ ў глыбокай старажытнасці. Заўсёды лічылася, што ў першую чаргу яна дапамагае ад хвароб вачэй, страўніка і галаўнога болю. Пасля прыняцця хрысціянства царква ўзяла пад сваю апеку большасць крыніц, якім пакланяліся нашыя продкі. У сярэднявеччы і нават яшчэ ў XIX – пачатку XX ст. паміж рознымі канфесіямі ішла барацьба за патранаж над той ці іншай крыніцай. Кожная крыніца або святы калодзеж збірала шмат паломнікаў

у свае дні. Паводле павер'яў, крынічная вада валодае асаблівай лекавай сілай менавіта ў "свой дзень". За святую ваду людзі імкнуліся аддзячыць падарункамі і ахвяравалі кветкі, палотны, стужкі, ручнікі, грошы. Традыцыя ахвярапрынашэнняў вадзе захавалася да нашых дзён.

Святыя крыніцы-калодзежы, азёры авеяны народнымі паданнямі, часам з надзвычай архаічнымі сюжэтамі, карані якіх ідуць з глыбокай старажытнасці.

(Э. Зайкоўскі, Л. Дучыц)

Заданне 29. Вызначце, якім спосабам утвораны наступныя жаргонныя словы (семантычнае пераасэнсаванне, запазычанне, скарачэнне слова, афіксацыя).

Айбаліт (камп'ютарная антывірусная праграма), венік (вінчэстар, жорсткі дыск), ваеннік (ваенны білет), вальвешнік (аўтамабіль "Вольва"), ворк (праца), вышка (1. вышэйшая адукацыя, 2. вышэйшая матэматыка, 3. вышэйшая мера пакарання), герла (дзяўчына), глухар (1. нераскрытае злачынства; 2. сігнал на мабільным тэлефоне без чакання адказу), грын (даляр ЗША), дэза (дэзынфармацыя), доза (1. аперацыйная сістэма DOS; 2. дамашняе заданне – ДЗ), драйвер (вадзіцель, шафёр), камбэк (вяртанне, зварот), кантры (1. вясковыя жыхары, 2. правінцыялы), лавэр (каханы, каханак), лазар (лазерны прынтэр), літловы (невялікі па памеры, колькасці), лыжы (маніторы LG), мыла (электронная пошта), найкі (красоўкі фірмы NIKE), найсовы (добры, прыемны, прыгожы), найтаць (начаваць), прыч (прычоска), скул (школа), сотнік (сотовы тэлефон), мабільнік (мабільны тэлефон), сцёпа (стыпендыя).

Заданне 30. Размяжуйце а) новыя словы, б) словы, якія вярнуліся з перыферыі грамадскай і моўнай свядомасці, в) словы асноўнага лексічнага фонду, у якіх на пачатку XXI стагоддзя адбыліся семантычныя або стылістычныя змены.

Захад, замарожваць, беспрацоўе, PR-акцыя, мануальны, сек'юрыці, імідж, папараццы, VIP-нумар, астральнае цела, паніхіда, рок-фэстываль, банкір, муніцыпалітэт, роўмінг, крэкер, Web-сервер, ксеракопія, гільдыя, постпрабудавачны, офіс.

Заданне 31. Укажыце сказы, у якіх дапушчаны сэнсавыя памылкі. Растлумачце, у чым яны заключаюцца.

1. Дазвольце вам уручыць гэты сувенір на памяць! 2. Настальгія па радзіме не давала ім спакою. 3. Пара памяняць навакольны антураж. 4. Інаўгурацыя прэзідэнта прызначана на наступны месяц. 5. Гэта можна растлумачыць толькі асаблівасцямі нацыянальнага менталітэту. 6. Цяпер мы будзем супрацоўнічаць на аснове роўнага парытэту. 7. Гэта здарылася ўжо пасля постфактум. 8. Выдуманая вамі фікцыя ўжо не дапаможа вам! 9. Перад ім паўсталі дзве альтэрнатывы: ісці ці не ісці на лекцыю. 10. Гэты чалавек быў зменлівым апалагетам гэтага вучэння. 11. Амаль два кіламетры мы беглі з ім візаві. 12. Пасля урачыстай вячэры быў пададзены аперытыў. 13. Брыфінг прайшоў даволі бурна і скончыўся праз два дні. 14. Ён быў бескарыслівым альтруістам. 15. Яго меркаванне – гэта даўно ўстарэлы анахранізм. 16. Назвы ўстаноў былі выражаны скарачанымі абрэвіятурамі.

Заданне 32. Укажыце сказы, у якіх дапушчана недакладнае ўжыванне запазычаных слоў.

1. У гэтай установе вас сфатаграфуюць і ў профіль, і ў анфас. 2. Ён перажыў мноства шчаслівых перыпетый і пертурбацый. 3. Зараз развялося столькі новых нуварышаў. 4. Усе ставіліся да яго з пачцівым піетэтам. 5. Гэты прэцэдэнт быў выпадковым і больш не паўторыцца. 6. Рэпатрыяцыя прымусіла яго пакінуць гэтую краіну. 7. Складзіце кароткі рэферат гэтай кнігі. 8. Сёння будуць паказваць двухсерыйны серыял. 9. У гэтую манаграфію ўвайшлі творы Купалы, Багдановіча і іншых беларускіх класікаў. 10. Яго стыль працы заўсёды вылучаўся скрупулёзнай занудлівасцю. 11. З радасцю адзначаем прыметы стагнацыі ў нашай эканоміцы. 12. Каля нашага дома пабудавалі невялікі супермаркет. 13. Паднімаю гэты фурор за вашае здароўе! 14. За швейнымі машынкамі сядзелі куцюр'е. 15. Яго міміка твару прыцягвала ўвагу, ён цудоўна мімікryраваў.

Заданне 33. Укажыце сказы, у якіх дапушчаны лагічныя памылкі ва ўжыванні запазычаных слоў. Растлумачце, у чым яны заключаюцца.

1. Гэтая кніга, якая стала бестселерам, амаль не раскупалася. 2. Ён многім пазычаў, таму многія маглі лічыць сябе яго крэдыторамі. 3. Ён прайшоў усе інстанцыі – ад першага да адзінаццатага класа. 4. На стале ляжаў тоненькі фаліант. 5. Аматыры сімфанічнай музыкі заўсёды могуць сустрэцца ў фан-клубе. 6. У паветры стаяў пах эйфарыі. 7. Усё жыццё ён імкнуўся ўвайсці ў кола абранай эліты. 8. У канцы жыцця стаў

прапагандаваць жыццёвы аскетызм. 9. У яго маўленні было шмат грубых ляпсусаў. 10. Для яго быў устаноўлены неабмежаваны ліміт. 11. На птушыным двары певень дамінуе над курамі.

Практычныя заняткі № 8

Фразеалогія як галіна лінгвістыкі

Пытанні для абмеркавання:

1. Прадмет і задачы фразеалогіі.
2. Паняцце фразеалагічнага зварота (ФА). Канстытуцыйныя прыметы фразеалагізма.
3. Суадносіны ФА з часцінамі мовы.
4. Структурныя і семантычныя тыпы ФА.
5. Фразеалагічныя зрашчэнні, адзінствы, спалучэнні. Фразеалагічныя выразы.
6. Практыкум.

Заданне 34. Вызначце тып семантычнай злітнасці фразеалагічных адзінак.

Майстар на ўсе рукі, душа ў душу, як рукой падаць, нага на нагу, куры не клююць, пайсці на свой хлеб, не ўсе дома, не пакладаючы рук, хоць вока выкалі, блакітная кроў, са спакойным сэрцам, хоць іголка збірай, як кот наплакаў, з усіх ног, авохці мне, абы з рук, чорная костка, з цяжкай душой, за трыдзевяць зямель, кляваць носам, губы надзьмуць, зарубіць на носе, рабіць выгляд, сунуць нос, разводзіць рукамі, душа ў душу, у пух і прах, ні свет ні зара, хадзіць на галаве, хадзіць на задніх лапках, хадзіць кругом ды навокала.

Заданне 35. Вызначце сінтаксічную ролю фразеалагізмаў.

1. Усё да сэрца браў я блізка... (Бр.) 2. Убіралася ў сілу вясна, і з кожным днём цяплела на вуліцы. (Стр.) 3. Марусі трапілі на вочы мае вершы значна пазней. (К-с) 4. Такі ўжо гэта быў хлопец, што калі браў што ў галаву, дык не хутка расставаўся са сваёй думкай. (В.Б.) 5. Не дыкам шыты петрушоўцы і бачаць панскіх слуг наскрозь. (К-с) 6. Ляжыць Міколка ні жывы ні мёртвы і толькі чуе, як моцна б'ецца ды вырываецца з грудзей яго маленькае сэрца. (Лыньк.) 7. Душа ў душу

жылі ўвесь час... (Куп.) 8. Так ішло ўсё добра – і на табе, некага ўбачылі. (В.Б.) 9. Я прачнуўся халоднай парой, зуб на зуб не трапляе. (А.К.) 10. Дзядуля хвілінкі не мог пасядзець рукі склаўшы ці пастаяць рукавы звесіўшы. (Янк.)

Заданне 36. Вызначыце, якой часціне мовы адпавядаюць наступныя фразеалагічныя звароты.

Свой брат, развесіць вушы, аж за вушамі трашчыць, апошнія слова, бабіна лета, ад душы, ветрам падбіты, мамчын сыноч, склаўшы рукі, чортам падшыты, выбіцца з сіл, белая варона, стаяць перад вачыма, на ўвесь голас, рамяні адной скуры, языком мянціць, карак гнуць, і кропелькі пабраў, зялёная вуліца, на ўвесь голас, хоць махалам махай, вольны казак, адзеты з іголачкі, як вадой змыла, хоць іголка збірай, брацца за розум, аднаго поля ягады, ні жывы ні мёртвы, касы сажань у плячах, кракадзілавы слёзы, як без рук, кідаць словы на вецер, выходзіць са скуры.

Практычныя заняткі № 9

Фразеалогія (працяг). Афарыстыка

Пытанні для абмеркавання:

1. Уласнабеларускія і запазычаныя фразеалагізмы.
2. Фразеалагічнае калькаванне.
3. Стылістычная дыферэнцыяцыя ФА.
4. Сістэмнасць ФА.
5. Практыкум.

Заданне 37. Падбярыце да кожнага фразеалагізма сінанімічнае слова або словазлучэнне.

Вады ў рот набраць, валіць цераз пень калоду, вакол пальца абвесці, ваўком глядзець, вочы калоць, выбіцца ў людзі, выкінуць з галавы, ветрам падшыты, ганяцца за двума зайцамі, гаць гаціць, гнуцца ў тры пагібелі, горы варочаць, дабіць да абуха, дзе ракі зімуюць, з агню ды ў полымя, з мухі слана зрабіць, зарубіць на носе, збіцца з панталыку, зоры з неба знімаць, і звання не пакінуць, камень на сэрцы, кінуць-рынуць, куды вочы глядзяць, ні дня ні ночы.

Заданне 38. Падбярэце сінанімічныя фразеалагізмы да наступных слоў і словазлучэнняў.

Прыставаць, справіцца з чым-небудзь, паразумнець, жыць самастойна, мець прытулак, прывесці ў нягоднасць, уцячы, ніколі не паўтараць кепскага, вельмі спалохацца, цярпліва, надта высокі, мелка, пільна сачыць, позна выехаць.

Заданне 39. Падбярэце да словазлучэнняў фразеалагізмы-антонімы.

Гарыць у руках, узяць у галаву, ні дому ні лому, сядзець злажыўшы рукі, у маўчанку гуляць, язык распусціць, душа ў душу, як рукой падаць, куры не клююць, пайсці на свой хлеб, не ўсе дома, хоць вока выкалі, блакітная кроў, са спакойным сэрцам, хадзіць на галаве.

Заданне 40. Падбярэце да беларускіх фразеалагізмаў адпаведнікі з рускай мовы.

Глядзець як вока, даць у хамут, відаць пана па халявах, на вярбе грушы, цыркаць па кропельцы, з вуха на вуха, няўрокам кажучы, даць дыхту, цяляты язык аджавалі, адзін другога варты, збіць з панталыку.

Для даведак: видно птицу по полету, нести ахиною, сбить с толку, беречь как зеницу ока, дать жару, в час по чайной ложке, из уст в уста, один лучше другого, язык проглотить, чтоб не сглазить, удариться в амбицию.

Практычныя заняткі № 10

Пытанні для абмеркавання:

1. Лексічныя замены. Эўфемізмы і дысфемізмы. Перыфразы.
2. Прыказкі і прымаўкі, іх характарыстыка і ўласцівасці.
3. Крылатыя словы і афарызмы.
4. Практыкум.
5. Лексічны аналіз слова.

Заданне 41. Знайдзіце перыфразы і вызначце іх значэнне.

1. Ціха плыў месяц між хмараў празрыстых, зоры гублялі халодныя слёзы. 2. Сыплецца саду краса, кроплі дажджу, як раса, ззяюць сцюдзёнай палівай. 3. Развітанне з жыццём, развітанне навекі, развітанне

навекі з жыццёвай маной, калі чорная ноч моцна сцісне павекі, моцна сцісне павекі над сцерплай зямлёй... 4. Змеў, наляцеўшы на вёску, хлопцаў вясковых віхор, чырвань пажараў расплёскаў усюды – з зямлі аж да зор... 5. Я думала: якая тут вясна? Не вылузацца ёй з каменнага палону. Ажно гляджу... і з кожнага гранітнага звяна смяецца ў твар яна вяснова і зялёна! 6. Ды мінуў сакавік без яго, адкаціўся яечкам чырвоным дзень вялікі... 7. А так хацелася б прысніць: між яблык спелых вісіць бяшаны ветаху ражок, сінеюць азярцы туману на атаве, сцюдзёна плюхаецца срэбра ў вядры...

(Н. Арсеннева)

Заданне 42. Вылучыце эўфемізмы і вызначце іх значэнне.

1. Шчасліва апынуўшыся на дне, Арцём трохі пачухаў цяжэйшае месца і стаў прымайстроўвацца на скрыні. (Я.К.) 2. За такія словы, ведаеш, ваш брат зоры лічыць. (М.Л.) 3. Тыя, што ў шэрагу першым, пакінулі хату даўно. (М.Т.) 4. Андрэй махнуў рукою, і першае яго слова насіла імя той рэчы, якую мужыкі на поле вывозяць. (Я.К.) 5. Што ж рабіць? Трэба ж даць парадак чалавеку, зямлёй вочы прыкрыць. (М.Л.)

Заданне 43. Вызначце моўныя сродкі, з дапамогай якіх ствараецца мастацкая выразнасць у афарызмах.

1. Апраўдваўся: мой камень за пазухай сагрэты сэрцам. 2. А хто там ляжыць па ярах, па лагах з рэвальвернымі кулямі ў галавах? – Беларусы. А чаго ж, чаго ж так хацелася ім, акрыялым душой, ды сляпым і глухім? – Людзьмі звацца. 3. Голас сэрца: "Можаш. Але ці маеш права?" Голас розуму: "Маеш права. Але ці можаш?" 4. Загадана шанаваць не здольных і таленавітых, а здольных таленавіта выконваць загады. 5. Каб адчуць сваю годнасць, аднаму трэба паходзіць на іншых, другому – быць ні да каго не падобным.

(Марцін Коўзкі)

Заданне 44. Падбярыце беларускія адпаведнікі да рускіх і ўкраінскіх прыказак і прымавак.

1. Кожний Івась має свій лас. – На вкус и цвет товарищей нет. 2. Між який народ попадеш, того і шапку надівай. – С волками жить – по-волчьи выть. 3. Гірка праця – солодкий відпочинок. – Делу время, потехе час. 4. Що маємо, тим і вітаємо. – Чем богаты, тем и рады. 5. Хоч не пишно, та затишно. – В тесноте, да не в обиде. 6. Біда з бідою ходить. – Пришла беда – отворяй ворота. 7. Клиן клином выбивают. – Клиן

клином вышибают. 8. Дорога поміч у свій час. – Дорога ложка к обеду. 9. Не той хліб, що в полі, а той, що в коморі. – Цыплят по осени считают. 10. Багато галасу даремно. – Много шума из ничего.

КАЛЁКВІУМ

ЛЕКСІЧНАЯ СЕМАНТЫКА

1. Лексікалогія і семантыка. Семасіялогія. Анамасіялогія.
2. Лексічнае значэнне. Паняцце і значэнне. Лексічнае і граматычнае значэнні.
3. Тыпы лексічных значэнняў. Прамое і пераноснае значэнні. Нематываванае і матываванае значэнні. Свабоднае і несвабоднае (сінтаксічна абумоўленае, канструктыўна абмежаванае, фразеалагічна звязанае) значэнні.
4. Шляхі змянення значэнняў слова. Дээтымалагізацыя. Народная этымалогія. Пашырэнне і звужэнне значэння. Меліярацыя і пеярацыя.
5. Адназначнасць і многазначнасць слова. Шляхі ўзнікнення многазначных слоў. Структура значэнняў многазначнага слова.
6. Тыпы пераносу значэнняў. Метафара. Метанімія. Сінекдаха.

Літаратура:

1. Беларуская граматыка. У 2-х ч. – Мінск, 1985-1986.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя // Пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск, 1994.
3. Красней В.П. Лексіка і фразеалогія беларускай мовы. – Мінск, 1982.
4. Красней В.П., Лазоўскі У.М., Шчарбакова І.М. Сучасная беларуская мова. Лексікалогія. Фразеалогія. – Мінск, 1984.
5. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы. – Мінск, 1994.
6. Шкраба І.Р. Самабытнае слова: Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні). – Мінск, 1994.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5 т. – Мінск, 1977-1984.

ПРАМЕЖКАВЫ ЗАЛІК

БЕЛАРУСКАЯ ФРАЗЕАЛОГІЯ

1. Фразеалогія, яе прадмет і задачы.
2. Паняцце і прыметы фразеалагічнага зварота (ФА).
3. Структурныя і семантычныя тыпы ФА.
4. Крыніцы беларускай фразеалогіі.
5. Класіфікацыя ФА паводле паходжання.
6. Класіфікацыя ФА паводле стылістычнай афарбоўкі.
7. Сістэмныя адносіны ў фразеалогіі.
8. Лексічныя замены (перыфразы, эўфемізмы, дысфемізмы).

Літаратура:

1. Аксамітаў А.С. Беларуская фразеалогія. Мінск., 1978.
2. Беларуская мова: Энцыклапедыя. Мінск, 1994.
3. Гаўрош Н.В., Лепешаў І.Я., Янкоўскі Ф.М. Фразеалагічны слоўнік. Для сярэдняй школы. Мінск, 1973.
4. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. Мінск, 1998.
5. Лепешаў І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў. Мінск, 1981; ч. 2, 1993.
6. Малажай Г.М. Беларуская перыфраза. – Мінск, 1980.
7. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. М., 1980.
8. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. М., 1985.
9. Янкоўскі Ф.М. Беларуская фразеалогія. Мінск, 1981.

ТЭМАТЫКА КСРС

КСРС № 1

Сістэмныя адносіны ў лексіцы

1. Парадыгматычныя адносіны ў лексіцы.
2. Сінанімія, гіпанімія, антанімія і канверсія.
3. Лексіка-семантычныя групы. Тэматычныя групы. Лексіка-семантычныя палі.

КСРС № 2

Лексіка беларускай мовы паводле ступені ўжывання

1. Актыўная і пасіўная лексіка.
2. Архаізмы і гістарызмы. Тыпы архаізмаў.
3. Неалагізмы. Тыпы неалагізмаў.

КСРС № 3

Лексіка беларускай мовы паводле сферы ўжывання

1. Агульнаўжывальная лексіка і лексіка абмежаванага выкарыстання.
2. Дыялектызмы, іх тыпы і прычыны пранікнення ў літаратурную мову.
3. Сацыяльныя разнавіднасці мовы.
4. Спецыяльная лексіка.
5. Тэрміналогія. Тэрміны і наменклатура.

КСРС № 4

Лексіка беларускай мовы паводле паходжання

1. Перыядызацыя фарміравання лексічных пластоў беларускай мовы.
2. Спрадвечнабеларуская лексіка.
3. Тэматычныя групы індаеўрапейскай, агульнаславянскай, агульнаўсходнеславянскай лексікі.

4. Даўнія і познія запазычанні ў беларускай мове.
5. Прыметы запазычанняў з розных моў.
6. Тыпы іншамоўных слоў.

КСРС № 5

Сацыяльная характарыстыка лексікі

1. Разнавіднасці мовы беларускай народнасці.
2. Беларускія ўмоўныя мовы пачатку XX ст.
3. Прычыны лексічнага запазычвання.
4. Шляхі ўзнікнення тэрмінаў

ЛІТАРАТУРА

1. Аксамітаў А.С. Беларуская фразеалогія. – Мінск, 1978.
2. Анічэнка У.В. Мовы ўсходніх славян. – Мінск, 1989.
3. Беларуская-польскія ізалексы (Матэрыялы для абмеркавання). – Мінск, 1975.
4. Беларуская граматыка. У 2-х ч. – Мінск, 1985-1986.
5. Беларуская мова. Энцыклапедыя // Пад рэд А.Я. Міхневіча. – Мінск, 1994.
6. Булахаў М.Г. Развіццё беларускай літаратурнай мовы ў XIX-XX стст. ва ўзаемадзеянні з іншымі славянскімі мовамі. – Мінск, 1958.
7. Булахов. М.Г. Основные вопросы сопоставительной стилистики русского и белорусского языков. – Минск, 1979.
8. Воўк-Левановіч О.В. Лекцыі па гісторыі беларускай мовы. – Мінск, 1994.
9. Жураўскі А.І., Крамко І.І. Характар знешніх узаемаадносін беларускай літаратурнай мовы з іншымі славянскімі мовамі ў пачатковы перыяд яе фарміравання. – Мінск, 1973.
10. Красней В.П. Лексіка і фразеалогія беларускай мовы. – Мінск, 1982.
11. Красней В.П. Грані слова. – Мінск, 1986.
12. Красней В.П., Лазоўскі У.М., Шчарбакова І.М. Сучасная беларуская мова. Лексікалогія. Фразеалогія. – Мінск, 1984.
13. Лексікалогія сучаснай беларускай літаратурнай мовы / Пад рэд. А.Я. Баханькова. – Мінск, 1994.
14. Лепешаў І.Я. Сучасная беларуская літаратурная мова: Спрэчныя пытанні. – Гродна, 2002.
15. Лепешаў І.Я. Фразеалогія сучаснай беларускай мовы. – Мінск, 1998.
16. Малажай Г.М. Беларуская перыфраза. – Мінск, 1980.
17. Малажай Г.М. Слова. Перыфраза. Фразеалагізм. – Мінск, 1992.
18. Мартынов В.В. Славяно-германское лексическое взаимодействие древнейшей поры. К проблеме прародины славян. – Минск, 1963.
19. Мокиенко В.М. Славянская фразеология. – М., 1980.
20. Плотнікаў Б.А. Беларускае слоўніцтва. – Мінск, 2003.
21. Плотнікаў Б.А. Беларуская мова ў сістэме славянскіх моў. – Мінск, 1999.
22. Сцяцко П.У. Праблемы нормы, культуры мовы. – Гродна, 1988.
23. Сцяцко П.У. Уводзіны ў мовазнаўства. – Гродна, 2001.
24. Сямешка Л.І., Шкраба І.Р., Бадзевіч З.І. Курс беларускай мовы. – Мінск, 1996.
25. Филин Ф.П. Происхождение русского, украинского и белорусского языков. – Л., 1972.

26. Шакун Л.М. Гісторыя беларускага мовазнаўства. – Мінск, 1995.
27. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М., 1985.
28. Янкоўскі Ф.М. Беларуская фразеалогія. – Мінск, 1981.

СЛОЎНІКІ І ДАВЕДНІКІ

1. Беларуская мова: Хрэстаматыя: Вучэбны дапаможнік / Аўт.-склад. З.І. Бадзевіч і інш. – Мінск, 2005.
2. Грабчыкаў С.М. Слоўнік паронімаў беларускай мовы. – Мінск, 1994.
3. Клышка М.К. Слоўнік сінонімаў і блізказначных слоў. – Мінск, 1993.
4. Лазоўскі У.М. Слоўнік антонімаў беларускай мовы: Канкрэтныя выпадкі ўжывання. – Мінск, 1994.
5. Лепешаў І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: У двух тамах. – Мінск, 1993.
6. Лепешаў І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў: У дзвюх частках. – Мінск, 1993.
7. Межъязыковые омонимы и паронимы: Опыт русско-белорусского словаря. – Минск, 1980.
8. Санько З. Малы руска-беларускі слоўнік прыказак, прымавак, фразем. – Мінск, 1991.
9. Старычонок В. Д. Слоўнік амонімаў беларускай мовы. – Мінск, 1991.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы. Выд. 3. – Мінск, 2003.
11. Уласевіч В.І., Н.М. Даўгулевіч Н.М. Слоўнік новых слоў беларускай мовы. – Мінск: ТетраСистемс, 2009. – 448 с.
12. Шкраба І.Р. Самабытнае слова: Слоўнік беларускай безэквівалентнай лексікі (у рускамоўным дачыненні). – Мінск, 1994.